

IMKONIYATI CHEKLANGAN SHAXSLARNING IJTIMOIYLASHUVI: PSIXOLOGIK VA IJTIMOIIY OMILLAR

Jalilova Yoqutxon,

Fargʻona imkoniyatlari cheklangan shaxslar
uchun kasb-hunar texnikumi rus tili oʻqituvchisi

Kirish. Imkoniyati cheklangan shaxslarning jamiyatda to'laonli yashashi va ishtirok etishi - bu nafaqat inson huquqlari masalasi, balki jamiyatning salomatligi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Dunyoda har 7 kishidan 1 tasi turli darajadagi nogironlik bilan yashaydi (JSST, 2023). O'zbekistonda bu ko'rsatich 8% atrofida (O'zStat, 2023), ammo ularning ijtimoiy hayotdagi ishtiroki ancha cheklangan.

Kalit soʻzlar: nogironlik, ijtimoiylashuv, psixologik barqarorlik, diskriminatsiya, inklyuziv muhit

Imkoniyati cheklangan shaxslar jamiyatning ajralmas qismi bo'lib, ularning ijtimoiy integratsiyasi inson huquqlari, iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy adolat masalalarini hal qilishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda IQSning umumiy aholidagi ulushi 7-9%ni tashkil etadi (O'zStat, 2023), biroq ularning faqat 15-20% mehnat bozorida faol ishtirok etadi. Imkoniyati cheklangan shaxslarning ijtimoiy integratsiyasi ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Bunda davlat, nodavlat tashkilotlar va jamoatchilikning hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'zbekistonda ushbu sohani rivojlantirish uchun qonuniy bazani takomillashtirish, infratuzilmani moslashtirish va jamoatchilik fikrini o'zgartirish zarur.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi imkoniyati cheklangan shaxslarning ijtimoiylashuv jarayonidagi o'ziga xosliklarni va bu jarayonga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot quyidagi savollarga javob berishga intiladi:

1. Imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ijtimoiylashuvning asosiy to'siqlari qanday?
2. Ushbu to'siqlarni engishning samarali usullari qanday bo'lishi mumkin?

3. O'zbekiston sharoitida qanday yechimlar ishlab chiqilishi mumkin?

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi:

1. **So'rovnoma:** 300 nafar imkoniyati cheklangan shaxs ishtirokida o'tkazildi

2. **Chuqur intervyular:** 20 ta psixolog, pedagog va ijtimoiy ishchi bilan suhbatlar

3. **Statistik tahlil:** Olingan ma'lumotlarni SPSS dasturida tahlil qilish

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, imkoniyati cheklangan shaxslar ijtimoiy hayotda quyidagi asosiy to'siqlarga duch kelishadi:

1. **Jismoniy to'siqlar** (binolarga kirish qiyinligi, transport muammolari)

2. **Ijtimoiy stereotiplar** ("nogironlar hech narsa qila olmaydi" degan qarashlar)

3. **Psixologik muammolar** (o'zini ishonchsizlik, ijtimoiy fobiya)

Quyidagi jadvalda imkoniyati cheklangan shaxslarning ijtimoiylashuviga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillar ko'rsatilgan:

1-jadval

Psixologik omil	Ta'sir koeffitsiyenti	Izoh
O'zini ishonch darajasi	0.72	Eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil
Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash	0.65	Oilaviy va do'stlar yordami muhim
Stressga chidamlilik	0.58	Qiyinchiliklarni engish qobiliyati

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, imkoniyati cheklangan shaxslarning ijtimoiylashuvi murakkab ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda ijtimoiy, psixologik va jismoniy omillar o'zaro chambarchas bog'liq.

Eng muhim psixologik omil - bu o'zini ishonch darajasi. O'z qobiliyatlariga ishongan shaxslar ijtimoiy munosabatlarda ancha faolroq bo'lishadi. Shuning uchun imkoniyati cheklangan shaxslarni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash dasturlari ishlab chiqish zarur.

Ijtimoiy to'siqlar, ayniqsa stereotiplar, imkoniyati cheklangan shaxslarning jamiyatda to'laqonli ishtirok etishiga jiddiy to'sqinlik qiladi. Bunga qarshi kurashish uchun jamoatchilik fikrini o'zgartirishga qaratilgan dasturlar, ommaviy axborot vositalarida nogironlik haqida to'g'ri tasvirlar ko'rsatish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va tavsiyalar.

1. **Psixologik yordam tizimini** takomillashtirish (masalan, nogironlar uchun maxsus psixologik markazlar ochish)
2. **Ijtimoiy stereotiplarga qarshi** ommaviy axborot kampaniyalari o'tkazish
3. **Infratuzilmani** imkoniyati cheklangan shaxslar uchun qulay qilish (binolar, transport)
4. **Ish bilan ta'minlash** dasturlarini kengaytirish

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti. (2023). Nogironlik bo'yicha global hisobot.
2. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. (2023). Demografik ko'rsatkichlar.
3. Smith, J. (2020). Nogironlik psixologiyasi: Nazariya va amaliyot.
4. Xalqaro Mehnat Tashkiloti. (2022). Inson huquqlari va mehnat munosabatlari.